

**MMEKQ̄RITA MPAGHARA A RỤRỤ
ỤLQAKWỤKWỌ NWERE NA MMASỊ ỤMỤ
AKWỤKWỌ NDỊ E JI NGWA NKUZI NỤRỤLERE
KUZIERE AGỤMAGỤ IGBO N'ỤLQAKWỤKWỌ
PRAJMARỊ**

Ezema, Chinenye Anthonia

Humanities Unit, School of General Studies

University of Nigeria, Nsukka

+2348037728086

chinenye.ezema@unn.edu.ng

(Corresponding Author)

na

Ewelum, Chinyelum Patricia

Department of Arts Education

Faculty of Education

University of Nigeria, Nsukka

+2348035832673

chinyelumewelum2@gmail.com

Ụmịedemede

Nchọcha a lebara anya na mmekọrita mpaghara a rụrụ ụlọakwụkwọ nwere na mmasị ụmụ akwụkwọ ndị e ji ngwa nkuzi nūrūlere kuziere agụmagụ Igbo n'ụlọakwụkwọ prajmarị.

Otu ajuju nchocha na otu umaokwu bu ihe nyere aka maka nchocha a. Kwazi 'experimental' ka a gbasoro mee nchocha a. Onuogu e ji mee nchocha bu umu akwukwo di puku ise nari abuo na asaa (5,207) ebe ndi e seere di nari abuo na iri abuo (220). Ngwa nchocha e ji mee nchocha bu nnwale Mmetadebe Agumagu Odinaala Igbo (NMAOI) na Nguko Mmekorita Mpaghara na Mmasi umu akwukwo N'agumagu Odinaala Igbo (NMMMUNOI). Njuma iri abuo sitere na Nnwale Mmetadebe Agumagu Odinaala Igbo, njuma iri abuo sitere na Nguko Mmekorita Mpaghara na Mmasi umu akwukwo N'agumagu Odinaala Igbo na ihe nlere bu nke ndi okammuta atọ lebara anya. Ihe e nwetara na data ka e ji wee zaa ajuju nchocha na umaokwu. E ji miin na ndipu n'izugbe wee zaa ajuju nchocha ma werekwa akara ntu 0.05 nwalee umaokwu. Ihe a choputara na nchocha gosiri na umu akwukwo e ji ngwa nkuzi nurulere kuziere agumagu Odinaala Igbo n'ime obodo ka nwee mmasi n'agumagu Odinaala Igbo karia ndi bi n'obodo mepere emepe. Site na nchoputa nchocha a, e kpebiri ka e jiri ngwa nkuzi nurulere kuziere umu akwukwo prajmarị agumagu Odinaala Igbo ka ha wee nwee mmasi n'agumagu Odinaala Igbo. O buru na ndi nkuzi e jiri ngwa nkuzi nurulere kuzibe agumagu Odinaala Igbo na prajmarị niile di na zoonu mmuta Nsuka, i mara na umu akwukwo ndi bi n'obodo mepere emepe na umu akwukwo ndi bi n'ime obodo ga-enwe mmasi n'agumagu Odinaala Igbo.

Ntala

Agumagu bu echiche mmadu ji ekereuche ya cheputa, hazie ya n'udi asusu nka ma deputa ya n'akwukwo ka mmadu na-agu. O bukwa ihe e deturu n'akwukwo ka ndi mmadu na-agu di ka asusu Igbo, asusu Bekee, asusu Awusa, asusu

Yoruba, sayensi, mgbakọ na mwepu na asụsụ ndị ọzọ. Agumagu na-agbakwasị ụkwụ ka mmadụ si ebi ndụ, nsirihụ ụwa obodo na agburu. Agumagu malitere mgbe ndị Igbo malitere ebimndu ha. Agumagu bụ aka ọrụ nka nke sitere n'echiche pụta nke e si na ya egosiputa ndụ, ebimndu, akparamagwa nke e ji asụsụ pụrụ iche edepụta.

Ọtụtụ ndị ọkammụta akọwala agumagu n'ụzọ dị iche iche ha si ghọta ya. Ya ka Nwadike (1992) ji kọwapụta na agumagu dị mkpa n'ihu na ọ bụ site na ya ka mmadụ si nwee nghọta pụrụ iche maka ọrụ nka na ka mmadụ si ebi ndụ site n'iduuzi, ejije na abụ. Nwadike kọwara na agumagu dị ụzọ abụọ, ha bụ agumagu nka na agumagu mmụta. Ọ kọwara na agumagu nka bụ agumagu si n'echiche mmadụ pụta nke na-egosiputa echiche dị ya n'obi, ebe agumagu mmụta bụ agumagu e si na ya amụta ihe dị iche iche gbasara ụwa. Ọ gara n'ihu kwuo n'agumagu nwere ngalaba abụọ gụnyere agumagu Ọdịnaala na agumagu ugbo a.

Agumagu Ọdịnaala bụ agumagu a na-akọ n'ọnụ nke si n'aka nna nna fere n'aka ụmụ ha. Ha bụ akụkọ ifo, akụkọ okike, akụkọ ndịchie, akụkọ nkọmịrịkọ, akụkọ n'egwu, abụ, ejije, ukwe na ndị ọzọ. Agumagu ugbo a bụ agumagu e si n'agumagu Ọdịnaala hazie ya, dee ya n'akwukwọ n'udị ederede ka ndị mmadụ na-agụ. Ha bụ abụ, ejije, na iduuzi. Udeani (2004) kọwara na agumagu bụ enyouchie nka nke ode e ji ahoputa, ahazi ma na-akọwa mmere na ndụ. Edozie (2005) kọwapụtara na agumagu dị ka ọrụ nka e ji egosiputa ka obodo si ebi ndụ.

N'ihu uru agumagu bara ka Nwadike (2002) jiri kọwaa na ọ dị mkpa ka nwa afọ Igbo gbasie mbọ ike

n'omumu agumagu Igbo, maka na o bughị naani na o na-akwalite omenaala na ka ndi Igbo si ebi ndu, o si na o na-emekwa ka mba uwa di iche iche huta usoro obibi ndu ndi Igbo site n'ihe ha gutara n'agumagu.

N'agbanyeghi na e nwere uru di n'ikuzi agumagu, e nwekwara nsogbu di n'omumu agumagu. Nsogbu a bu na ndi nne na nna ugbu a anaghi asuzi asusu Igbo n'ulo nke ha ji ekwe ka e jiri asusu Igbo kuzibere umu ha ihe n'ulo akwukwo. Ufodu nne na nna ugbu a, amaghi omenaala Igbo, Odinaala Igbo, agburu ma o bu akuko ifo ga-akuziri umuaka ezi omume, ekele, nsopuru, iga ozi na ihe ndi ozo, ya mere na mmadu enweghi ike inye mmadu ihe o nweghi mere na umuaka ugbu a enweghi mmasi n'agumagu.

Agumagu Odinaala di ka e si mata na mbu bu akuko a koru n'onu, e detughi ya edetu nke sitere n'aka fere aka, site n'agburu fere agburu, sitekwazia n'aka nna nna fere n'aka umu ha. Nwadike (1992) kowaputara na agumagu Odinaala bu akuko sitere na mgbe okpu di ka akuko ifo, akuko ndichie, akuko mbido, ejije, abu na atumatu agumagu (ilu, ukabuilu, agwugwa na okwuntabi ire) Agumagu Odinaala na-adu ire mgbe okoro ka di ndu. Ya ka Okebalama (2003) kowaputara na agumagu Odinaala ka e si wee bido dewe agumagu ederede. O gara n'ihu kowaa na agumagu Odinaala nwere ndina na aka puru iche na-egosi ihe jikotara ala mmuo, ala umu anumanu na ala mmadu. Okpewho (1992) kowaputara na agumagu Odinaala bu akuko a koru n'onu nke bara uru n'ebe umu akwukwo no, nke ga-enye aka imata myiri di n'omenaala mba na mba. Nke a bu eziokwu n'ihu na o bu myiri di n'omenaala ka nwaanyi nwere ike ga mba ozo luo di ma biri n'udo ebe ahụ. Agumagu Odinaala gbadoro ukwu n'akuko ndichie, uru

omenaala bara, na nkwenye ndị mmadụ nke e si na ya amata obibi ndụ ndị obodo. Agụmagu Ọdịnaala na-akuzi ihe ndị obodo chọrọ na nke ha a chọghị. Chesaina (2004) kọwara na nghọta nke ya si, na agụmagu Ọdịnaala ụnyere ilu, ụkabụilu, agwụgwa, okwu ntughị, ukwe na akụkọ gbadoro ụkwu n'akụkọ ifo, ukwe, ilu na ndị ọzọ bụ ihe si n'aka nna nna ruo aka ụmụ, nke ga-enye aka imata myiwere ma ọ bụ mgbanwo dị n'omenaala na nke ndị mba ọzọ.

Agụmagu Ọdịnaala na-eme ka ndị obodo nwee ike inwe ezi mmekọrịta, nchekwube na itụ egwu n'ebe iwu omenaala dị. Ọ bụ site n'agụmagu Ọdịnaala a ka ndị mmadụ ji nwee mmasị n'ịmụ maka ihe nke na-eme ka asụsụ dị ugwu. Ime ka agụmagu Ọdịnaala nọgide, a ga-eji akụkọ ndị nna ochie mere egwuregwu na nūrulare, mgbe agụmagu Ọdịnaala na-eto, asụsụ Igbo a na-eto. Haywood (2010) kọwara na agụmagu Ọdịnaala dị ndụ n'onwe ya n'agbanyeghi n'idi ndụ ya sitere na ndị mmadụ iji ya koro ụmụ ha akụkọ ifo ma onwu ya bụ ihapụ ya gbasobe ogbara ohuru. Ihe a putara na agụmagu Ọdịnaala nwere ike idi ire ma ọ buru na e jiri ya kuzibere ụmụ akwukwo ihe n'ulo akwukwo.

Ngwa nkuzi nūrulare di ka aha ya si di bu ngwa nkuzi jikotara ogan anya na ogan nti n'ih i na nwata ji anya na-ahụ ma jirikwa nti na-anuru. Imaatu, mgbe nwata na-elele tiivii ma ọ bụ onyonyo, nwata na-ahụ ma na-anu ndi na-ekwu okwu na mmeghari ahụ so ya. Arua (2003) kọwara ngwa nkuzi nūrulare di ka ngwa ndi ahụ nwere ike iziputa nghota ma ọ bụ mputara na-agughị ihe ọ bula. Ọ gara n'ihu kwuo na ebe ọ bụ na ihe dum banyere nkuzi na omumu gbadoro ụkwu n'ebe umuaka no, udi ngwa nkuzi a nke na-akpali ikike ihu

uzo, inu ihe na ichie echiche di nnukwu mkpa maka ichu nta mmuta.

Ngwa nkuzi nurulere bara otutu uru na nkuzi. O na-eme ka nwata di uchu, gee nti ma nwee mmasi n'ihe omumu. Nke a bu eziokwu n'ihi na umu ntakiri na-enwe mmasi n'ikiri tiivii ogologo oge karja ige redio. Maka ihi ya, e jiri ngwa nkuzi nurulere kuzibere umu akwukwo agumagu Odinaala Igbo ga-eme ka ha nwee mmasi n'imata ihe na-eme n'omenaala ha. Nurulere ga-emekwa ka omenaala ufodu e chezoro echezo dikwa ndu. Nurulere na-ebeletara onye nkuzi ikwu otutu okwu. N'iga n'ihu, Mgbodile (1999) kowaputara na nurulere na-enye ihe onye nkuzi choru n'aka nwata. Nke a bu eziokwu n'ihi na nurulere na-eme ka nwata akwukwo o bu la no na klaasi nwee ike ikowanwu ihe o huru anya ma o bu nke o getara na nti. O gara n'ihu kwuo na nwata buzi isi nsekpun nti n'omumu ihe, n'ihi onye nkuzi na-eme bu igbanwo nurulere.

N'ikpeazu ngwa nkuzi nurulere di mkpa n'uloakwukwo nta n'ihi na o na-eme ka nkuzi di ire, umu akwukwo enwe mmasi n'ihe omumu a na-akuzi na klaasi. Maka ihi uru ngwa nkuzi nurulere bara n'ebe umu akwukwo no ka nchocha a jiri lebaa anya na mmekorita mpaghara a ruru uloakwukwo nwere na mmasi umu akwukwo ndi e ji ngwa nkuzi nurulere kuziere agumagu igbo n'uloakwukwo prajamari.

Mmasi bu ihe na-esi n'ime mmadu aputa n'amaneghi amanye, nke na-eme ka onye ahụ nwee anuri ma o bu di uchu n'ihe o na-eme. Mmasi mmadu nwere n'ihe anaghi ele anya ekele ma o bu uru onye ahụ ga-erita. O bughị

ihe na-amasị onye na-amasị onye ọzọ. Ya ka ọtụtụ ndị ọkammụta ji kọwaa mmāsị n'ụzọ dị iche iche ha si wee ghọta ya. Onwuka (2002) na nkowa nke ya si na mmāsị na-enyere nwata aka isonye n'ihe nke ọma, nke na-eme ka nwata ahụ ga-amụta ihe nke ọma. Eke (2001) kọwara na mmāsị bụ ọnọdụ nwata ga-anọ wee dị nkwardobe ịmụ ihe. Lovel (2004) kọwara na mmāsị bụ otu nwata si dị nkwardobe ịmụ ihe ọ bụla na klaasi ma ọ bụ ihe egwuregwu a na-eme n'ụlọ akwụkwọ. Ọ si na mmāsị na-arụ ọrụ dị egwu na ndụ nwata nke na o nweghị mmanye nwere ike ịmanyenye nwata n'omumụ ihe. Nke a na-egosi na mmāsị bụ ihe nwata na-eme n'amanyeghị ya amanye. Mmasị dị mkpa n'ihe ọ bụla nwata na-eme. Imaatụ, nwata enweghị mmāsị n'igụ akwụkwọ, ịmụ ọrụ, iri nri, ịzụ ahịa, ikpe ekpere, ibi ndụ dị asọ, agaghị enwe ike ime ihe ndị a niile. Ya ka o ji buru na mmāsị dị mkpa n'ihe ọ bụla nwata na-eme. Mmasị na-eto eto na ndụ nwata, n'ihi na mgbe o bidoro putawa ihe na ndụ nwata, ọ ga na-esonye n'ihe ọ bụla dị mma ọ hụrụ mmadụ na-eme n'amanyeghị ya.

Ọrụ mmāsị na-arụ na ndụ nwata bụ ime ka nwata na-arụ ọrụ oge ọ bụla n'enyeghị ya oke ohere. Imaatụ, mgbe nwata na-amụ agumagụ, nwata ga na-agụ ya oge ọ bụla nke ga-eme ka o nwee mmāsị n'omumụ agumagụ ma mụta ya nke ọma. Ekeke (2006) kọwaputara na tupu nwata amụta ihe, na ọ ga-enwe mkpọtite mmụọ nke ga-enye aka ka o nwee mmāsị n'ihe ọ bụla ọ na-amụ, na e megghị nke a, nwata agaghị amụta ihe. O kwuru na ọ buru na nwata ga-amụtariji ihe, ọ ga-enwe amamihe, ¹ *nkà*, ike, nzuoke na ndị ọzọ, nwata ahụ ga-esonye n'ihe ọ bụla a na-eme nke ga-enyere ya aka inwe mmāsị n'onwe ya. Chauhan (1999) kọwara na mmāsị bụ nwata inwe anụrị n'ime ihe, ma ihe ọ bụla nwata enweghị

anụrị, ọ gaghi enwe mmasị, ma o nweghi mmasị, ọ gaghi emeta ihe ahụ nke ọma.

Mmasị bụ ihe na-egosi etu mmadụ si etinye uchu n'ihe ọ na-eme. Ya ka Greeto (2008) kọwaputara na mmasị bụ mmadụ itinye mmụọ n'ihe ọ na-eme. Ebe ọ bụ na nwata na-adị uchu n'omumụ ihe o nwere mmasị na ya, ihe o nweghi mmasị na ya, ọ gaghi emeta nke ọma. Ma mgbe nke a na-eme bụ mgbe ike gwurụ nwata, ma ọ bụ oghotaghi ihe onye nkuzi na-akuzi. Ya bụ na onye nkuzi ọ bụla kwesiri inwe otutu usoro di iche iche o ji akuzi ihe iji mee ka nkuzi ya mịta ezi mkpuru. Onye nkuzi ọ bụla kwesiri inwe mmasị n'ihe ọ na-akuzi nke ga-eme ka o nwee ike gbaa mbọ mee ihe niile o kwesiri ime di ka iji aka ya na-akoro umu akwukwo akuko Odinaala, iji umeala kuzie ihe, iweputa oge na abughi nke ndi goomentị wee koro ha akuko ifo na-akuzi agwa di mma, ma ya buru na umu akwukwo nwere mmasị n'ihe ọ na-akuzi. N'omumụ agumagu Odinaala Igbo, tupu nwata emeta nke ọma, ọ ga-enwe mmasị n'asusu Igbo na akuko. Nke a ga-eme na mgbe onye nkuzi na-akoro nwata akuko ihe mere azu mbe jiri di mpekiri mpekiri, nwata ga-enwe mmasị ma gee nti nke ọma. Nwata na-enweghi mmasị n'asusu Igbo agaghi ege nti nke ọma n'ihe onye nkuzi na-akuzi. Mgbe nwata nwere mmasị n'agumagu Odinaala, ọ ga-enwekwazi mmasị ikiri egwuregwu Igbo a na-eme n'onyonyo. Nwata nwere mmasị n'agumagu Odinaala Igbo ga-acho iko akuko oge ọ bụla, mgbe nke a na-eme, nwata ahụ ga-ama ikwu okwu fere fere, ihere ga-apu ya n'ihu, ọ gaghi atụ egwu ikwu okwu n'ogbo.

Nchocha a ga-elebakwazi anya n'ihe gbasara mpaghara di ka o si emetuta omumụ agumagu Odinaala Igbo. Ebe a runyere ulokwukwo bụ ebe umu akwukwo na-agu

akwukwọ. Mpaghara nwere ike imetuta onodu nkuzi n'omumu agumagu Odinaala Igbo. Ufodu ulokwukwo prajmari di na zoonu mmuta Nsuka ka a runyere n'ime obodo nakwa obodo mepere emepe. Site na nchocha ndi okammuta mere na Naijiria di ka Umo (2001), Ene (2002) na Torty (2010) gosiri na mpaghara nwere mmetuta nye omumu mmuta umu akwukwọ tumadi n'omumu agumagu Odinaala Igbo. N'aka nke ozo, ufodu nchocha e mere na mba ofesi site n'aka Evans, Kliwer na Martin (1991) na Lackey (1994) na-egosi n'ufodu ulokwukwo a ruru n'obodo mepere emepe ka eme nke oma karja ndi nke a ruru n'ime obodo. Site na nchocha ndi a e mere, a choputaghi mpaghara ebe e wuru ulokwukwo ka mma nye mmeta nke oma umu akwukwọ n'ihe omumu, maka ihi ya, ka nchocha a jiri lebaa anya gbasara mpaghara ebe e wuru ulokwukwo nye ihe omumu a. Ya ka nchocha a ji lebaa anya na mmekorita mpaghara a ruru ulokwukwo nwere na mmasi umu akwukwọ ndi e ji ngwa nkuzi nurulere kuziere agumagu Igbo n'ulokwukwo prajmari.

Nsogbu Nchocha

Agumagu Odinaala a bu akuko a na-esite na ya akuziri umuaka maka akuko ifo, akuko ndiichie na omenaala. Maka ihi na e detuola agumagu Odinaala n'udi agumagu ugbu a ma o bu ederede mere na a naghị akọzi ya n'onu. A na-aguputazi ya n'akwukwo. Nsogbu e nwere n'agumagu Odinaala Igbo bu na ndi nne na nna enweghi ohere ikoro umuaka ha akuko ifo, na ikuziri ha omenaala. Nsogbu a mere na o nweghi nwata, ugbu a ga-asunwu asusu Igbo ma ya foduzi ige nti na akuko okike, omenaala, nkwenye di iche iche di n'obodo na ihe ndi ozo. Tiivii na fim umuaka na-ekiri n'ulo abughi nke na-ako maka asusu Igbo ma ya foduzi agumagu

Ọdịnaala Igbo. Ụfọdụ ndị nkuzi enweghị ezigbo ngwa nkuzi na-adaba n'ikuzi asụsụ Igbo tinyere ebe a. rụrụ ụlọakwụkwọ. Nke a mere ụmụ akwụkwọ anaghị enwe mmasị n'agụmagu Ọdịnaala Igbo. Ya mere nchọcha a ji wee chọọ ịchọputa mmekọrịta mpaghara a rụrụ ụlọakwụkwọ nwere na mmasị ụmụ akwụkwọ ndị e ji ngwa nkuzi nūrūlere kuziere agụmagu igbo n'ụlọakwụkwọ prajamari. Ngwa nkuzi nūrūlere nwere ike ime ka ụmụ akwụkwọ were ntị ha nụ akụkọ ifo ma ọ bụ akụkọ omenaala ndị ọzọ ga, wekwara anya hụ ihe megachara n'akụkọ ahụ. Ndị nchọputa ekwuola, na oge nwata na-ahụ ma na-anụkwa ihe a na-akuzi na ọ na-akpalite mmụọ nwata elu itinye uchu n'ihe a na-eme. Nke a nwere ike ime ka nwata ahụ nwee mmasị n'ihe a na-akuzi. N'agbanyeghị na ngwa nchọcha nūrūlere nwere ike inye aka n'ụdị ahụ, e nwebeghị nchọcha emerela gbasara mmekọrịta mpaghara a rụrụ ụlọakwụkwọ nwere na mmasị ụmụ akwụkwọ ndị e ji ngwa nkuzi nūrūlere kuziere agụmagu igbo n'ụlọakwụkwọ prajamari. Nke a ka nchọcha a chọrọ ileba anya.

Mbunuche Nchọcha

Mbunuche izugbe nchọcha a bụ ịchọputa mmekọrịta mpaghara a rụrụ ụlọakwụkwọ nwere na mmasị ụmụ akwụkwọ ndị e ji ngwa nkuzi nūrūlere kuziere agụmagu Igbo n'ụlọakwụkwọ prajamari.

Ndị nchọcha lebara anya n'ihe a:

Ichọputa mmekọrịta mpaghara ebe a rụnyere ụlọakwụkwọ nwere na mmasị ụmụ akwụkwọ n'agụmagu Ọdịnaala Igbo ma e jiri ngwa nkuzi nūrūlere kuziere ha agụmagu Igbo.

Oke Nchọcha

Nchọcha a ga-ejedebe n'ụloakwụkwọ praịmarị dị na zoonu mmụta Nsuka. Okpuru ọchịchị mebere ụloakwụkwọ praịmarị dị na zoonu mmụta Nsuka bụ Nsuka, Igbo-Etiti na Ụzọ-Ụwanị. Ndị nchọcha lebara anya mmekọrịta mpaghara a rụrụ ụloakwụkwọ nwere na mmasị ụmụ akwụkwọ ndị e ji ngwa nkuzi nūrulare kuziere agụmagụ Igbo n'ụloakwụkwọ praịmarị.

Ajụjụ Nchọcha

Ajụjụ nchọcha a ka ndị nchọcha guzobere maka nchọcha a:

Kedu mmekọrịta mpaghara a rụrụ ụloakwụkwọ nwere na mmasị ụmụ akwụkwọ ndị e ji ngwa nkuzi nūrulare kuziere agụmagụ Igbo n'ụloakwụkwọ praịmarị?

Ụma Okwu Nchọcha

Ụma okwu a ka ndị nchọcha yiwere maka nchọcha a nke a nwalere n'akara ntụ 0.05.

Ho₁ Enweghị ezigbo ndimiche miin dị na mmekọrịta mpaghara a rụrụ ụloakwụkwọ n'ebe mmasị ụmụ akwụkwọ ndị e ji ngwa nkuzi nūrulare kuziere agụmagụ Igbo n'ụloakwụkwọ praịmarị.

Usoro Nchọcha

Ụdị nchọcha e ji mee nchọcha a bụ nke nchọputa (Kwazai experimental) 2x2x2 nke atumatụ nchọcha klaasi nọrọ onwe ya bụ ihe a ga-eji mee nchọcha. Ụdị nchọcha dịka Fraenkel na Wallen (2003), ha si na nchọcha nke nchọputa bụ nke ga-enye ohere ka onye nchọcha nwe ike ịhazi ma ọ bụ gbakwunyere nnwale mgbamonwe. Ụzọ usoro ihe omumụ a ga-adị ụzọ abụọ: Nnụlere (X_1) na nke edepụtara n'akwukwọ (X_2), mpaghara dikwa ụzọ abụọ: obodo mepere emepe (Z_1) na ime obodo (Z_2).

Ebe nchọcha bụ na Zoonu Mmụta Nsuka dị na Steeti Enugwu. Zoonu mmụta a jikọtara okpuru ọchịchị atọ ọnụ. Ha bụ Igbo-Etiti, Nsuka na Ụzọ-Ụwani. Zoonu a nwere ụlọakwukwọ dị n'ime obodo na obodo mepere emepe. Zoonu a nwere obosara ala ebe a na-akọ ugbo dị ka ji, akpu, osikapa, ede na ihe akukụ ndị ọzọ dị ka ose, anara, ọkwurū, agbugbū, ọka na akidị. Ha na-achukwa nta. Ụmụ nwaanyi bi na ya na-azukarị ahia. Omenaala ha yitabara nke mere na ha na-alukorita onwe ha. Ha na-agba mbọ izu umu ha n'akwukwọ karịa izu ahia.

Ihe ndị nchọcha ji horo zoonu mmụta Nsuka bụ na ha nwere ụlọakwukwọ nọ n'ime obodo na obodo mepere emepe bụ ebe ndị nkuzi nwoke na nwaanyi na-akuziri umu akwukwọ agumagu Ođinaala Igbo maka mkpa ọ dị umu akwukwọ imata omenaala, akukọ ifo, akukọ agburu ha na ndị ọzọ. Nke a dị oke mkpa ebe ọ bụ na ebe mpaghara ụlọakwukwọ dị bụ ihe mmasị na nchọcha a. Ihe ọzọ bụ na ndị bi na mpaghara a bụ ndị Igbo kpom kwem bụ ndị na-asu asusu Igbo. Ma ndị nchọcha lebara anya n'imatata otu ndị nkuzi si eji ngwa nkuzi nnụlere akwalite nkuzi agumagu Ođinaala Igbo n'ụlọakwukwọ praịmarị.

Ndị e ji mee nchọcha bụ ụmụ akwụkwọ praịmarị nọ n'ogo ise na Zoonu Mmụta Nsuka bụ ndị gọvmenti nwe. Ha dị puku ise, narị abuo na asaa (5,207). Ụlọ akwụkwọ praịmarị dị na Zoonu Mmụta Nsuka dị narị abuo iri atọ na itoolu (239). N'ime ụlọakwụkwọ mebere zoonu a, iri abuo na otu (21) bụ ụlọakwụkwọ dị n'obodo mepere emepe ebe narị abuo na iri na asatọ (218) bụ ụlọakwụkwọ dị n'ime obodo (Enugu State Universal Basic Education Board (EMIS) Data Bank, 2020/21 Annual School Census ASC).

Ndị nchọcha seere ụmụ akwụkwọ onụogụ ha dị narị abuo na iri abuo (220) ogo ise n'ime klaasị anọ nọrọ onwe ha. Ndị nchọcha ji uche ya wee horo ụlọakwụkwọ anọ a maka na ha dabara n'ebumnobi nchọcha ndị a: Ngwa nchọcha e ji mee nchọcha a dị ụzọ abuo. Ha bụ: Nnwale Mmetadebe Agumagu Odinaala Igbo (NMAOI) na Nguko Mmekorita Mpaghara na Mmasi ụmụ akwụkwọ N'agumagu Odinaala Igbo (NMMMUNOI). NMAOI dị njumaza iri abuo ebe NMMMUNOI nwere njumaza iri abuo. Ihe nlere anya anọ ka e weputara di ka o si metuta osisa nke onye kwenyere na ya. Ndina o bula nwere ihe nlere anya KI – kwesiri ike, K – kwere, J - juru, JI - jusiri ike tinyere ntu enyemakara 4, 3, 2, 1.

Ngwa nchọcha a ka e nyere ndi okammuta no na ngalaba mmuta nka na ngalaba “Science Education” (Measurement and Evaluation Unit). Ha niile na-akuzi na Mahadum Najirja, Nsuka. Ndi okammuta a ka a rioro ka ha lebaa anya n'ajuru a juru, o kwesiri umu akwukwo no n'ogo ise? Imata ma ajuru nnwale nguko e nyere ha o dabara, otu e si juo ajuru na oge e nyere ha o dabara. Ndi okammuta lebachara anya hazie nke edoghi ha anya ma kweta na ngwa

nchọcha dabara. Ngwa nchọcha a ka a haziri site na ndumọdu ndi okammuta ka o wee kwe umu akwukwo nghota.

Ngwa nchọcha ka ndi nchọcha nyere umu akwukwo di iri abuo no n'ogo ise na 'Community Primary School Aji' di n'okpuru ochichi Igbo-Eze North, Enugu Ezike, ka o wee mata ma o bu ezigbo ngwa nchọcha. Nke a bu maka na Igbo-Eze North esoghi n'ebe e ji mee nchọcha mana ya na ebe a ga-eji mee nchọcha nwere myiri. Mgbe umu akwukwo zachara ihe di na ngwa nchọcha, onye nchọcha NMAOI lelere ndigide site n'iji usoro ntucha data a kporo Kuder-Richardson (K – R 20). Ihe e nwetara n'adimuma ngwa NMAOI nchọcha bu 0.71. O na-egosi na adimuma ngwa nchọcha bu ihe a ga-atukwasị obi n'ime nchọcha a. Maka ichoputa ma NMMUNOI ma e nwere ntukwasị obi onye nchọcha gbasoro usoro ntucha data a kporo Cronbacks Alpha Coefficient. Ihe e nwetara n'adimuma ngwa NMMUNOI nchọcha bu 0.882. O na-egosi na adimuma ngwa dabara adaba.

Tupu ndi nchọcha ebido nnwale, ha buru uzọ hụ onye isi uloakwukwo rịọ ya ka o kwere ka ha mee nchọcha n'uloakwukwo ya. Ndi nchọcha gwakwara onye isi uloakwukwo na nchọcha ha ga-eme agaghi ebutere nghasa klaasi. Ndi nchọcha kwara ya mkpa na uru nchọcha bara bu maka otito nke omumu agumagu Odinaala Igbo n'uloakwukwo ya.

Ka nke a gachaara, ndi nchọcha sitere n'aka onye isi uloakwukwo wee nweta onye nkuzi na-akuziri ndi ogo ise. Onye nkuzi a bu onye nnyemaka ndi nchọcha. Ndi nchọcha weputara oge ka ha na onye nkuzi mara ma kowaara ya nke

oma uru o ga-abara ya. Ebe o bu na ndi nchocha ekwesighi inwe klaasi ahụ, ha kuziri onye nnyemaka nchocha ka o ga-esi wee mee nchoputa. Ozuzu nkuzi a ka e mere n'uloakwukwo a hoputara di ka etu o si dabara ndi nchocha. Ozuzu a were mkpuru ubochi anọ. Ubochi o bu ka ndi nchocha weputara izu otu onye nkuzi n'ime uloakwukwo anọ a hoputara. N'oge nchocha a, onye nnyemaka nchocha ga-eji usoro nkuzi a kwadoro maka ihe omumu a. A ga-enye ndi otu nchoputa usoro nkuzi, ya bu akuko ifo anọ gbasara agumagu Odinaala Igbo. Onye nnyemaka ga-ako akuko a, umu akwukwo ga-ege nti ghotu akuko ndi a maka ajuju ga-eso ha.

N'aka nke ozo, usoro nkuzi nke otu nchoputa diwaga iche, usoro nkuzi ihe omumu nwere ndiche ndi a: ha bu ka ihe omumu si aga, ihe onye nkuzi ga-eme, ihe umu akwukwo ga-eme, ngwa nkuzi na nka nkuzi. A zuru onye nkuzi ima ihe o ga-eme n'usoro nkuzi. Maka ndi otu ntunyere, onye nnyemaka ka a zuru otu o ga-esi akuzi ngwa nguko ya bu mmasi umu akwukwo n'agumagu Odinaala Igbo. Usoro nkuzi nke a ga-eji kuzie ya ka e nyere onye nchocha nnyemaka. A doru ya aka na nti ka o soro usoro a gwara ya n'omumu a.

Nhazi ihe a Choputara

N'ebe a, a gbadoro ukwu n'ihazi ihe ndi nchocha choputara di ka o si gbasata ajuju nchocha nakwa umaokwu nchocha.

Ajuju Nchocha Nke Mbu

Kedu mmekorita mpaghara a ruru ụlọakwụkwọ nwere na mmasị ụmụ akwụkwọ ndị e ji ngwa nkuzi nūrulare kuziere agumagu Igbo n'ụlọakwụkwọ praịmarị?

Tebul 1: Miin na ndipụ n'izugbe akara mmasị ụmụ akwụkwọ ndị bi n'obodo mepere emepe na ụmụ akwụkwọ ndị bi n'ime obodo n'agumagu Ođinaala Igbo

Mpaghara	Nnwale nganihu			Nnwale nganazụ		
	Ọnụogu	Miin	Ndipụ n'izugbe	Miin	Ndipụ n'izugbe	Akara uru Miin
Obodo mepere emepe	130	52.42	6.81	57.28	6.97	4.86
Ime obodo	90	48.90	10.44	57.39	6.68	8.49

Tebul 1 gosiri na ụmụ akwụkwọ ndị bi n'obodo mepere emepe nke e nyere nnwale nganihu nwetara akara miin mmasị 52.42 na ndipụ n'izugbe 6.81 na nnwale nganazu akara miin mmasị 57.28 na ndipụ n'izugbe 6.97. N'aka nke ozo, ụmụ akwụkwọ ndị bi n'ime obodo nke e nyere nnwale nganihu nwetara akara miin mmasị 48.90 na ndipụ n'izugbe 10.44 na nnwale nganazu akara miin mmasị 57.39 na ndipụ n'izugbe 6.68. Akara uru miin 4.86 bụ nke ndị ụmụ akwụkwọ ndị bi n'obodo mepere emepe ebe 8.49 bụ nke ndị ụmụ akwụkwọ ndị bi n'ime obodo. Nke a gosiri na ụmụ akwụkwọ ndị bi n'ime obodo nwetakariri n'akara miin mmasị karịa ụmụ akwụkwọ ndị bi n'obodo mepere emepe.

Ho₁ Enweghi ezigbo ndimiche miin di na mmekorita mpaghara a ruru ụlọakwụkwọ n'ebe mmasị ụmụ akwụkwọ ndị e ji ngwa nkuzi nūrulare kuziere agumagu Igbo n'ụlọakwụkwọ praịmarị.

Tebul 2: Ntũcha mgbanworĩta onwe mmekorĩta usoro na mpaghara na mmasĩ ũmũ akwũkwŕ n'agũmagũ Qdĩnaala Igbo

Nziputa	Udĩ III mgbakŕ ndĩna mkpĩ	Ogo nwere onwe	Miĩn Mkpĩ	Ndĩna	F	Sig	Myina ba Eta Ndĩna Mkpĩ
Ndezi agba ŕhũũ	1550.632 ^a	4	387.656		9.548	.000	.151
Mgbachi	20410.192	1	20410.192		502.729	.000	.700
Nnwale nganihu	50.459	1	50.459		1.243	.266	.006
Ngwakŕta	1425.862	1	1425.862		35.121	.000	.440
Mpaghara	5.391	1	3.391		.133	.716	.001
Ngwakŕta Mpaghara	2.670	1	2.670		.066	.798	.000
Ndejŕ	8728.736	215	40.599				
Mgbakŕ	748157.000	220					
Ndezi Mgbakŕta	10279.359	219					

R Ndĩna mkpĩ = .151 (Mbugharĩ R Ndĩna mkpĩ = .135)

Tebul 2 gosiri na mgbakŕta F nke bũ (.133) maka adĩmire mpaghara ebe a rũnyere ũlŕakwũkwŕ na mmasĩ ũmũ akwũkwŕ n'agũmagũ Qdĩnaala Igbo, nwere nnŕdebe akara 0.716. Ebe ŕ bũ na akara nnŕdebe a bũ 0.716 karĩrĩ akara ntũ 0.05, a nabatara ũma okwu efu. Nke a gosiri n'enweghĩ ezigbo ndĩmiche dĩ n'etiti miĩn mmasĩ ũmũ akwũkwŕ ndĩ bi n'obodo mepere emepe na ndĩ bi n'ime obodo n'agũmagũ Qdĩnaala Igbo.

Nkata

Nchoputa gosiri na umu akwukwo ndi bi n'ime obodo nwere mmasi n'agumagu Odinaala Igbo karja ndi umu akwukwo bi n'obodo mepere emepe. Nke a gosiri na ebe a runyere uloakwukwo nwere mmetuta n'ebe mmasi umu akwukwo n'omumu agumagu Odinaala. Nchoputa nchocha a dabara n'ihe Lackey (2002) kowara na umu akwukwo bi n'ime obodo ka enwe mmasi ma metakwa nke oma n'agumagu Odinaala Igbo karja umu akwukwo bi n'obodo mepere emepe. O gara n'ihu kowaa na uloakwukwo no n'ime obodo na onuogu ha na klaasi pere mpe karja ndi no n'obodo mepere emepe, mmekorita umu akwukwo na ndi nkuzi ka mma karja ndi bi n'obodo mepere emepe. Iji kwado ihe o kwuru umu akwukwo bi n'ime obodo ka enwe ogbakọ n'abali mgbe onwa n'eti ikuzi omenaala, karja ndi bi n'obodo mepere emepe. Umo (2001), Ene (2002), na Terty (2010) gosiri na mpaghara nwere mmetuta nye omumu mmuta umu akwukwo tumadi n'agumagu Odinaala Igbo. Mmasi umu akwukwo bi n'ime obodo kariri mmasi umu akwukwo bi n'obodo mepere emepe maka na umu akwukwo bi n'ime obodo ka enwe mmasi n'akuko ifo, omenaala, akuko agburu na ndi ozọ. Ndi nkuzi na-elebara umu akwukwo anya n'ihe gbasara omenaala, akuko ifo maka na ndi nkuzi na umu akwukwo so n'otu agburu, e nweghi ndi mbiabia. Ndi nne na nna na akoro umuaka ha akuko ifo, kuziere ha omenaala ufodu nke na-eme na umu akwukwo no n'ime obodo ka nwee mmasi n'agumagu odinaala Igbo karja umu akwukwo ndi bi n'obodo mepere emepe.

Mmechi

Ụmụ akwụkwọ e ji ngwa nkuzi nūrulare kuziere agụmagu Ọdịnaala Igbo na mpaghara ime obodo ka enwe mmasị n'agụmagu Ọdịnaala Igbo karia ndị ụmụ akwụkwọ e jighị ngwa nkuzi kuziere n'obodo mepere emepe. A chọputara na e nwere ezi mmekọrịta mpaghara na mmasị ndị e ji ngwa nkuzi nūrulare kuziere agụmagu Ọdịnaala Igbo. Nke a dị ezigbo mkpa n'omumụ agụmagu Igbo. O ga-emekwa ka omumụ na nkwado agụmagu Ọdịnaala Igbo toọ atọ.

Edensibịa

- Agada, J.M. (2008). Effect of Close Procedure on Secondary School. Students' Achievement in English Grammar. Unpublished Ph.D Thesis, University of Nigeria, Nsukka.
- Akaneme, I.N. & Onyeabor, N.J. (2011). Influence of Teachers' Classroom Management and Students' Interest on the Entrepreneurial behavior of Students' Implication for Educational Reforms. *Journal of CUDIMAC*, 3(1), 289 – 301.
- Ali, A.A. (1996). *Fundamentals of Research in Education*. Awka: Meks Publishers.
- Anzaku, D.C. (2011). The Impact of Teaching in National Development. Unpublished Ph.D Thesis, Nnamdi Azikiwe University.
- Arua, I.N. (2003), How Long? A Synthesis of Research on Academic in Igbo Literature. *TESOL Quarterly* 23. <http://www.google.com>. Retrieved 2021, 20 – 3 – 1.
- Chauhan, S.S. (1999). *Advanced Educational Psychology*. New Delhi: Viskas.

- Chesaina, M. (2004). *Oral Literature of the Kalenji*. East Africa: Educational Publishers Ltd Nairobi.
- Edozie, P.O. (2005). *The Concept of Igbo Literature*. Enugu: Longman International.
- Eke, J.G. (2001). *Igbo-English Dictionary*. Enugu: New Generation Books.
- Ekte, G.O. (2006). Development and Validation of Geography Interest Inventory for Secondary Schools. *Arụmarị maka Nzere Ph.D, Mahadum Naijirịa, Nsukka*.
- Eneh, F.N. (2002). Effect of Close Instructional Approach on Senior Secondary School Students' Achievement in English Reading Comprehension. *Unpublished Ph.D Thesis University of Nigeria, Nsukka*.
- Evans, G.W; Kliewar, W., & Martin, J. (1991). *The Role of the Physical Environment in the Health and Well-being of Children*. In H.E. Schreeder (ed). New Directions in Health Psychology Assessment. New York: Hemisphere.
- Franenkel, J.R. & Wallen, N.E. (2003). How to Design and Evaluate Research in Education. Retrieved December 23, 2021 from www.infibean.com/Books/info/Jack-R-Fraenkel/How_to_Design_and_Evaluate_Research_in/Greeto.
- C.C. (2008). *Cognitive Skills in Teaching Literature in School*. Cambridge: University Press.
- Haywood, C. (2010). *A Bibliography of North American Folklore and Songs*. New York: Indiana University Press.
- Lackney, J.A. (1994). Educational Facilities: The Impact and Role of the Physical Environment of the School on Teaching, Learning and Educational Outcomes. Johnson Controls Monograph Series Report. School

- of Architecture and Urban Planning, University of Wisconsin-Milwaukee.
- Lackney, J.A. (2002). *Oral Literature in Africa*. Cambridge. Open Book Publishers CC by Edition.
- Lovel, K. (2004). *Educational Psychology and Children*. London: Hodder & Stoughton Ltd.
- Mgbodile, T. O. (1999). *Foundamental of Language Education*. Nsukka: Mike Social Press.
- Nnachi, R.O. (2008). Gender Equity in Education. A Challenge to School System in Igbo Speaking States of Nigeria. Paper Presented at the International Conference of the Faculty of Education, University of Nigeria, Nsukka.
- Nwadike I.U. (2002). *Igbo Language in Education: A Historical Study*. Obosi: Pacific Publishers.
- Nwadike, I.U. (1992). *Ntọala Agụmagụ*. Nigeria: Ifunanya Publishers.
- Nworgu, I.N. & Okereke, I.G. (2011). Constructivist Instructional Model on Students' Achievement Interest in Biology. *Journal of CUDIMAC*. 3(1), 272 – 280.
- Okebalama, C.N. (2003). *Mkpọlite Agụmagụ ọnụ Igbo*. Enugu: SNAAP Press.
- Okpewho, I. (1992). *African Oral Literature: Background Character, and Continuity*. Bloomington: Indiana University Press.
- Onwuka, U. (2002). *Curriculum Development for Africa*. Onitsha: African FEP. Nigeria.
- Torky, O.U. (2010). Effect of Collaborative Learning Method on Secondary Students' Achievement and Interest in English Language Tenses. *Unpublished Ph.D Thesis, Department of Arts Education, University of Nigeria*,

Nsukka.

Udeani, S.N. (2004). Written Verses Oral Igbo Peotry, the Missing Link. *Unpublished Seminar, Society for Promoting Igbo Language and Culture (SPILC) University of Nigeria.*

Umo, U.C. (2001). Effect of Games on the Achievement and Interest of Junior Secondary School Students in Igbo Grammar. *Unpublished Ph.D Thesis, Faculty of Education, University of Nigeria, Nsukka.*